

Наталля Багановіч

Мінск

**Беларуска-польскія літаратурныя сувязі:
метадалагічныя аспекты даследавання**

Надзвычай распаўсюджаная ва ўсім свеце, але ў кожным выпадку нязменна неардынарная з’ява іншамоўнай літаратурнай спадчыны ў культуры таго ці іншага канкрэтнага народа выступае абавязковым кампанентам асэнсавання яго ўнёску ў сусветную скарбніцу, што справядліва і для беларускай сітуацыі. Болей за тое, гістарычна складалася так, што толькі дэтальнае вывучэнне беларускага дыскурсу, гістарычна рухомах абставінаў функцыянавання айчыннай “прысутнасці” ў гісторыі даўняй, новай і нават сучаснай польскай літаратуры дазваляе атрымаць поўнае ўяўленне аб нацыянальным літаратурным працэсе ў яго цэласнасці і паслядоўнасці. Пры такой значнасці акрэсленага праблемна-тэматычнага поля яго даследаванне штараз аказваецца ўскладненым нявырашанаю шэрагу прынцыповых метадалагічных пытанняў, якія выклікаюць літаратуразнаўчыя спрэчкі. Дыскусіі закранаюць галіны як параўнальна-тыпалагічнага аналізу беларускай і польскай літаратур, так і разгляд польскамоўнай літаратуры Беларусі.

Айчынны дыкурс у польскай літаратуры прысутнічае параўнальна доўга, перадусім у XVI–XX стст., што стварае неабходнасць абавязковага асэнсавання наступстваў гэтай працягласці. Якія б вузкія часавыя рамкі ні ахоплівала кожная канкрэтная работа, толькі гістарычны падыход дазволіць атрымаць аб’ектыўнае ўяўленне аб спецыфіцы таго ці іншага перыяду, творчага метаду, жанру ці нават асобнага твора. Узор такога даследавання прапанаваў У. Гніламёдаў у манаграфіі “Ад даўніны да сучаснасці”, прысвечанай гісторыі развіцця беларус-

кай паэзіі: *Самым недаравальным недахопам нашай культурна-гістарычнай памяці і духоўных уяўленняў аб мінулым з'яўляецца прыкры разрыў паміж старым і новым перыядамі нашай гісторыі*¹. Менавіта дзяржаўны ахоп, адкрываючы панараму паслядоўнага чаргавання разнастайных мастацкіх з'яў, дазваляе ажыццявіць разгорнуты аналіз і беларуска-польскіх літаратурных сувязей. Пры гэтым неабходна акцэнтаванне даследчыцкай увагі як на спосабах, так і на інтэнсіўнасці, безумоўна, двухбаковага ўзаемадзеяння, а таксама яго спецыфікі на кожным з этапаў.

Узаемадзеянню беларускага і польскага народаў у галіне культуры і літаратуры дала штуршок Люблінская ўнія 1569 года – утварэнне федэрацыі Рэчы Паспалітай, якая аб'яднала Карону Польскую і Вялікае Княства Літоўскае. На Берасцейскім саборы 1596 года была прынята ўнія, згодна з якой праваслаўныя пераводзіліся ў грэка-каталіцкае веравызнанне. У выніку гэтых падзей беларуская мова, якая ў Вялікім Княстве Літоўскім выконвала ролю дзяржаўнай і валадарыла ва ўсіх сферах жыцця, у галіне прыгожай славеснасці пачала саступаць месца лацінскай, што дамінавала ў той час на польскай тэрыторыі. Уніяцтва стала рэлігіяй пераважна народных мас, а сярод магнатаў і шляхты распаўсюджваўся пратэстантызм, з якім гістарычна звязваецца ўмацаванне статусу польскай мовы і яе пашырэнне ў літаратурнай практыцы. Так, беларуская і польская літаратуры праходзілі этапы, у межах якіх эвалюцыянаваў і айчынны дыкурс, атрымліваючы выяўленне ў дамінантных для кожнай эпохі жанравых, метадалагічных і моўных формах. У выніку ўзнік вялікі корпус змястоўнай беларускай літаратуры высокай якасці як на класічнай лацінскай, так і на польскай мовах. І менавіта польскамоўная літаратурная плынь выступае прычынай метадалагічнай няўзгодненасці ў літаратуразнаўстве па зыходных пазіцыях кампаратывістыкі.

Пашыраючы абсягі нацыянальнага мастацтва слова і ліквідуючы прабелы ў яго развіцці, польскамоўная літаратура Беларусі разам з тым ставіць свайго даследчыка перад размытасцю крытэрыяў адбору эмпірычнага матэрыялу – персаналій і тэкстаў. Калі парадыгма беларускай “прысутнасці” ў польскім мастацтве XVI–XVIII стагоддзя пераважна дэманструе прызначаную аднолькава для жыхароў Кароны Польскай і Вялікага Княства Літоўскага духоўную культуру Рэчы

¹ У. Гніламёдаў, *Ад даўніны да сучаснасці: нарыс пра беларускую паэзію*, Мінск 2001, с. 10.

Паспалітай, то ў дачыненні да сітуацыі XIX стагоддзя існуюць два погляды. Прадстаўнікі першага прытрымліваюцца думкі, што гэта быў час літаратурнага супрацоўніцтва, у прыватнасці У. Казбярук у шэрагу сваіх прац размяжоўвае беларускую і польскую літаратуры, разглядаючы праблемы ўзаемаўплываў і ўзаемадзеянняў на розных ідэйна-мастацкіх узроўнях². Згодна з другім поглядам, у гэты перыяд існавала адзіная беларуска-польская культурная прастора, у межах якой, як і ў папярэднія стагоддзі, развівалася агульная літаратура народаў былой Рэчы Паспалітай. Напрыклад, У. Мархель адзначае, што *польскамоўныя творы пісьменнікаў Беларусі, хоць і былі рэгіянальнай з’явай, але суіснавалі з творамі пісьменнікаў Польшчы, далучаючыся тым самым да развіцця ўласна польскай літаратуры*³. П. Навойчык аналагічнае пытанне асобна разглядае ў дачыненні да кожнага з перыядаў развіцця абедзвюх літаратур і ў выніку фармулюе наступную выснову: *Класікі польскай літаратуры павінны быць прадстаўлены ў кантэксце найперш польскай і затым толькі беларускай літаратуры, як бы ні хацелася нам, беларусам, зрабіць гэта наадварот*⁴. Тым самым, аднак, даследчык выказвае меркаванне аб агульным культурным полі гэтых народаў.

Для абодвух названых падыходаў актуальнай застаецца праблема метадалогіі, паколькі ў кожным канкрэтным выпадку паўстае практычная неабходнасць выбару літаратурных персаналій і твораў у якасці аб’ектаў даследавання. Першы падыход патрабуе палярызацыі аўтараў і тэкстаў згодна з крытэрыем “свой” і “іншы” дзеля аб’ектыўнасці параўнальна-тыпалагічнага аналізу, другі – як гарантыю правамернасці далучэння артэфактаў да ліку айчынных. У. Мархель прапаноўвае арыенцір для такога размежавання, што абумоўлена ў тым ліку і новай гістарычна-культурнай сітуацыяй XIX стагоддзя, у адрозненне ад папярэдняга перыяду XVI–XVIII стагоддзяў. Ва ўступе да анталогіі польскамоўнай беларускай паэзіі “Раса нябёсаў на зямлі тутэйшай” ён абгрунтоўвае крытэры адбору вершаў:

² У.М. Казбярук, *Рамантычны пошук: назіранні над беларускім рамантызмам пачатку XX ст.*, Мінск 1983.

³ У.І. Мархель, *Прадвесце: беларуска-польскае літаратурнае ўзаемадзеянне ў першай палавіне XIX ст.*, Мінск 1991, с. 85.

⁴ П. Навойчык, “Польскі вектар” у лекцыйным курсе “Літаратура бліжняга замежжа”, (у:) *Шлях да ўзаемнасці*. Матэр. XV Міжнар. навук. канф., Гродна 2009, с. 292.

Знаёмства шануюнага чытача са зместам гэтага зборніка хацелася б папярэдзіць тлумачэннем пазіцыі ўкладальніка. Яна вызначалася не адвольна, а ў выніку працяглага вывучэння гістарычна-мастацкіх рэаліяў Беларусі. Іх суадносіны ў нашым грамадстве ў XIX ст. паказвалі на перспектыўнасць беларускамоўнага развіцця літаратуры, таму прырытэтнае месца аддадзена аўтарам, якія гэта адчувалі і далучыліся да гэтага двухмоўнай творчасцю. Акрамя таго, у апошняй чвэрці мінулага стагоддзя выразна пазначыўся выхад беларускай літаратуры на шлях беларускамоўнага развіцця. Таму ў кнігу не ўвайшлі тыя ўрадженцы Беларусі, якія мелі іншую нацыянальна-мастацкую арыентацыю і працягвалі пісаць толькі па-польску, усё больш і больш адыходзячы ад беларускага літаратурнага працэсу⁵.

У адрозненне ад паэзіі, у дачыненні да якой У. Мархель прапанаваў каштоўны арыенцір размежавання па нацыянальнай прыкмеце, мастацкая проза патрабуе больш ґрунтоўнай і напружанай “лінгвістычнай працы”. Аднак, калі браць пад увагу творчасць празаікаў XIX стагоддзя, ужо ўведзеных у навукова-адукацыйную і культурную прастору Беларусі, то шэраг з іх якраз вядомы як аўтары беларускамоўных вершаў. Гэта Я. Баршчэўскі (“Дзеванька”, “Гарэліца”, “Размова хлопаў”), В. Савіч-Заблоцкі (“Да перапёлкі”, “З чужбіны”, “У роднай зямлі” і “Беларуская пея”), І. Яцкоўскі (згодна з версіяй М. Хаўстовіча, у гісторыі айчыннай літаратуры з’яўляецца рэальным стваральнікам верша “Зайграй, зайграй, хлопча малы...”). А. Плуг лічыцца аўтарам чатырох беларускамоўных кароткіх празаічных твораў і адной легенды, з якіх захавалася толькі апавяданне “Кручаная баба”, заснаванае на побытавай показцы. У доказ правамернасці выкарыстання дадзенага крытэрыю ў дачыненні да буйных эпічных твораў, напрыклад, “Шляхціц Завальня” Я. Баршчэўскага, “Полацкая шляхта” В. Савіча-Заблоцкага, “Аповесць з майго часу” І. Яцкоўскага, “Споведзь” А. Плуга і іншыя з вялікай верагоднасцю могуць быць аднесены да бікультурных ці нават білінгвістычных. У іх прысутнічае шэраг не толькі матэрыяльна-побытавых і культурна-гістарычных, але і выключна лінгвістычных прыкмет, якія сведчаць аб прыналежнасці да айчыннага мастацтва. У гэтай сувязі актуалізуецца неабходнасць правядзення сур’ёзных культуралагічных і лінгвістычных даследаванняў, якія б паслядоўна выявілі гэтую спецыфіку як атрыбут значнай часткі

⁵ У. Мархель, *Праз спадчыну – да сябе*, (у:) *Раса нябёсаў на зямлі тутэйшай: беларуская польскамоўная паэзія XIX ст.*, Зб. вершаў. Уклад., прадм. і камент. У. Мархеля, Мінск 1998, с. 11.

твораў польскамоўнай плыні. З’явы бікультурнасці і білінгвізму выступаюць наступствам таго, што аўтары апісваюць беларускую тэрыторыю: у Я. Баршчэўскага і В. Савіча-Заблоцкага ўзнаўляецца вобраз Полаччыны, у І. Яцкоўскага – Наваградчыны і Нясвіжчыны. У аповесці А. Плуга нашы этнічныя землі паўстаюць у найменнях Палесся і Літвы, па тэрыторыі якіх працякаюць воды Днястра, Буга і Дзвіны, а дзеянне адбываецца ў ваколіцах Бабруйска, Нясвіжа, Міра. На пералічаных падставах айчынныя навукоўцы далучаюць да корпусу беларускай літаратуры XIX стагоддзя і шэраг іншых твораў і іх аўтараў. Варта заўважыць, што У. Мархель, а ўслед за ім і аўтар гэтага артыкула, не абсалютызуе сваю пазіцыю, што прывяло б да звужэння прадметнага поля, а вядзе размову толькі аб прыярытэтнасці названых прыкмет.

З пытаннем крытэрыю размежавання польскамоўнай літаратуры ў вялікай ступені звязана і тое, што да гэтага часу не існуе адзінага наймення для тэкстаў польскамоўнай літаратуры, якія далучаюцца да корпусу айчынных. Працэс пашырэння ў 80-х гадах XX стагоддзя кола беларускіх літаратараў за кошт польскамоўных аўтараў суправаджаўся зменамі ў тэрміналогіі, у сувязі з чым у прадмове аднаго з выпускаў “Прац кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта” адзначаецца:

Замест ранейшых азначэнняў «польская літаратура Беларусі», «польска-беларуская літаратура» сталі актыўна ўжывацца паняцці «польскамоўная плынь у беларускай літаратуры» і «беларуская польскамоўная літаратура». Не аспрэчваючы правамернасці ўжывання гэтых паняццяў, заўважым толькі, што паняцце «польскамоўная літаратура Беларусі» – больш аб’ектыўнае і прыдатнае ў міжнародным аспекце даследаванняў”⁶.

Абгрунтаванне “аб’ектыўнасці” і “прыдатнасці” выкарыстання менавіта апошняга тэрміну можна знайсці ў працы Л. Сіньковай “Паміж тэкстам і дыскурсам. Беларуская літаратура XX–XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка”. Даследчыцу абурала, што шэраг літаратуразнаўцаў, “пішучы” гісторыю беларускай літаратуры, схільны ігнараваць факт гетэрагеннасці вялікай колькасці мастацкіх твораў і іх аўтараў. У кнізе заўважана, што некаторыя даследчыкі схільныя ўжываць слова “айчынны” ледзьве не ў якасці эўфемізму, калі

⁶ *Беларуска-польскае літаратуранае ўзаемадзеянне ў XVI–XIX стст.*, (у:) *Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта*, пад агул. рэд. М. Хаўстовіча, выпуск трэці, Мінск 2002, с. 4.

падставы гаварыць пра “беларускае” ўвогуле адсутнічаюць. Тым самым Л. Сінькова праводзіць ідэю, што *трэба падкрэсліваць (а не прыбіраць!) розніцу паміж гетэрагенным і ўласна беларускім, акцэнтаваць жыццядайнасць для сучаснай беларускай дзяржавы апошняга...*⁷. Выкарыстоўваючы слова “айчынны”, ці “беларускі” ў дачыненні да канкрэтнага твора на польскай мове, аўтар гэтага артыкула, як і шэраг іншых літаратуразнаўцаў, намагаўся толькі падкрэсліць далучанасць да беларускай культуры, ні ў якім выпадку не ігнаруючы і не выключаючы факту гетэрагеннасці. Разам з тым відавочнае і “двайное дно” такіх азначэнняў, у сувязі з чым, думаецца, аўтарытэтныя даследчыкі і абгрунтоўваюць правамернасць наймення “польскамоўная літаратура Беларусі” як больш адпаведнага ў абставінах, якія не вымагаюць дыферэнцыяцыі “беларускага” і “гетэрагеннага”.

Даследчык польскамоўнай беларускай прозы XIX стагоддзя мае справу з унікальнай з’явай: творами, прысутнымі ў літаратурным працэсе ў час іх узнікнення, але пасля “выкінутымі” з таго рэцэптыўнага пласта, да якога належалі. Актуалізацыя разглядаемай літаратурнай плыні ў культурнай, навуковай і адукацыйнай прасторы мела наступствы ў выглядзе яе штучнага, неабачлівага ўключэння ў гісторыю развіцця айчыннага мастацтва слова. Над гэтым пытаннем разважае ў адным са сваіх артыкулаў Л. Сінькова, звяртаючы ўвагу на негатыўны бок феномена перарывістага развіцця беларускай літаратуры: *Відавочным вынікам татальнай дыскрэтнасці з’яўляецца таксама іншамоўна ўвасобленая беларуская культура, іншамоўная творчасць этнічных беларусаў*⁸. Даследчыца справядліва заўважае, што толькі пасля перакладу на беларускую мову М. Хаўстовічам “Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях” па-сапраўднаму быў актуалізаваны, г.зн. у 80–90-я гады. XX стагоддзя, таму не сыграў у поўнай меры сваёй ролі ў фарміраванні беларускага рамантызму. *Трывалым месца класіка ў роднай літаратуры робіцца не толькі пасля таго, як яго творчасць упісваецца ў генезіс, у літаратурна-мастацкі радавод. Неабходнае таксама асвойванне ў размаітых тыпалагічных шэрагах, у інтэртэкстуальных планах – у роз-*

⁷ Л.Д. Сінькова, *Паміж тэкстам і дыскурсам: Беларуская літаратура XX–XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка* (літаратурная крытыка, артыкулы, гутаркі), Мінск 2013, с. 17.

⁸ Л. Сінькова, *Беларускі культуразнаўчы кантэкст актуалізацыі польскамоўных твораў Яна Баршчэўскага, (у:) Ян Баршчэўскі і яго час*. Матэр. II Міжнар. чытанняў, Віцебск 1999, с. 56–67.

ных дыскурсах⁹, – працягвае Л. Сінькова. Сістэмнае даследаванне польскамоўнай літаратуры Беларусі садзейнічае вырашэнню гэтых задач, аднак яго аб'ектыўнае ажыццяўленне прадугледжвае абавязковы ўлік заканамерных наступстваў перарывістасці развіцця айчыннага мастацтва слова.

Пазначаныя У. Мархелем метадалагічныя крытэрыі размежавання беларускіх і польскіх аўтараў прадстаўляюць сабой універсальныя арыенціры, якімі можна кіравацца ў выбары эмпірычнага матэрыялу з літаратуры XIX стагоддзя. Аднак трэба памятаць, што і яны не застаюцца нязменнымі: у XX стагоддзі з доўгачаканым абнаўленнем дзяржаўна-палітычных і сацыякультурных умоў жыцця змяняюцца і ўмовы літаратурнай творчасці, а з імі – крытэрыі размежавання па нацыянальнай прыкмеце. У якасці аднаго з арыенціраў Л. Сінькова называе наяўнасць беларускай нацыянальна-дзяржаўнай ідэі ў аснове творчай спадчыны аўтара. Ігнараванне гэтага часцей за ўсё прыводзіць да неверыфікаваных навуковых высноў:

Літаратуразнаўства пачало працаваць як прыгожае пісьменства: не столькі дзеля ісціны, колькі дзеля пафаснага і, здавалася б, патрыятычнага самасцвярджэння. Наша размаітае гісторыка-культурнае мінулае пачало падавацца менавіта не адэкватна, а рамантызавана, міфалагізавана – і ўжо комплексам нацыянальнай непаўнавартасці пачала называцца элементарная навуковая этыка, якая патрабуе як мага больш дэталёвага асэнсавання аб'екта вывучэння...¹⁰

Па сутнасці, Л. Сінькова сцвярджае недапушчальнасць пераносу мастацкіх прынцыпаў засваення элементаў іншамоўнай культурнай спадчыны ў зусім іншую галіну, якой ёсць навуковая дзейнасць.

Змена крытэрыю нацыянальна-культурнай прыналежнасці на мяжы XIX–XX стагоддзяў відавочная пры разглядзе эвалюцыі вобраза беларускай зямлі ў польскай літаратуры, г.зн. пры ўліку дыяхранічнага пункту гледжання¹¹. Калі прысутнасць беларускай тэмы ў польскамоўных творах XVI–XIX стагоддзяў дазваляе адносіць іх

⁹ Тамсама, с. 57.

¹⁰ Л. Сінькова, *Праблема актуалізацыі беларускай традыцыі ў сусветным літаратурным кантэксце*, “Białorutenistyka Białostocka”, red. H. Twaranowicz, Białystok 2013, № 5, s. 72.

¹¹ Н. Бахановіч, *Эвалюцыя вобраза беларускай зямлі ў польскай літаратуры*, “Białorutenistyka Białostocka”, red. H. Twaranowicz, Białystok 2011, № 3, s. 91–109.

у большасці сваёй і да айчыннай літаратуры, таму што *гэта літаратура, створаная беларусамі пра беларусаў ды Беларусь і ў першую чаргу для беларусаў*¹², то ў дачыненні да мастацкіх тэкстаў пачатку XX стагоддзя мэтазгодна гаварыць хутчэй толькі пра прысутнасць у іх беларускага дыскурсу. У аўтараў, якія паходзяць з беларускай этнічнай тэрыторыі і адлюстравалі яе ў сваёй творчасці, відэвочная наяўнасць палкам новай карціны свету, у параўнанні з уласцівай літаратарам папярэдняй эпохі, што ўяўлялі нашыя землі ў складзе Рэчы Паспалітай. М. Ваньковіч (“Шчанычыя гады”), А. Юрэвіч (“Ліда”), Ч. Мілаш (паэзія і проза) і многія іншыя выступаюць ужо носбітамі палкам іншай свядомасці. Квінтэсенцыя іх складаных пачуццяў грунтуецца на асэнсаванні балючай немагчымасці вяртання былой палітычнай карты Еўропы. Беларуская тэма ў іх творчасці бярэ пачатак у перажытых жыццёвых перыпетыях рэпатрыяцыі, эміграцыі, якія стымулявалі псіхалагічнае адчуванне і затым літаратурнае ўвасабленне матыву своеасаблівага духоўнага качэўніцтва. Выяўляючы ў мастацтве слова беларускі субстрат, пералічаныя вышэй і іншыя духоўна блізкія ім літаратары кіраваліся ўнутранай неабходнасцю аддаць даніну землям свайго маленства, дзяцінства, юнацтва для ліквідацыі недамоўленасці з самімі сабою, для выканання нейкай свяшчэннай “павіннасці”. Такая пазіцыя сведчыць аб далучанасці аўтараў да феномена ўжо не тэрытарыяльнага, а духоўнага беларуска-польскага памежжа культур і традыцый. Знаходжанне на гэтай прасторы дазваляе пераадольваць этнацэнтрычнасць і пашыраць далягляды ўласнага быцця.

Літаратура кожнага народа праходзіць свой шлях, які можа шмат у чым адрознівацца ад пуцявін развіцця іншых, нават “геаграфічна” і “гістарычна” блізкіх яму. Часам той факт, што шэраг польскамоўных аўтараў, знаходзячыся на перыферыі польскай літаратуры, у беларускай уваходзяць у лік класікаў, выступае падставай для з’яўлення комплексаў, якія хутчэй сігналізуюць аб недастатковай літаратуразнаўчай кампетэнтнасці ў праблеме. Напрыклад, недаравальна ігнаруюцца гістарычна-культурныя абставіны, пры якіх найбольш яскрава здольнасці такіх беларуска-польскіх паэтаў і пісьменнікаў, як Я. Лучына, Ф. Багушэвіч, выявіліся ў спадчыне на мове свайго народа. Недарэмна “жывая сведка” XIX стагоддзя Э. Ажэшка вітала

¹² М.В. Хаўстовіч, *Гісторыя беларускай літаратуры 30–40-х гг. XIX ст.: дапам. для студ. філал. спец. выш. навуч. устаноў*, Мінск 2001, с. 3.

менавіта беларускамоўную творчасць пачынальніка новай беларускай літаратуры: *Быў у мяне нядаўна пан Багушэвіч і чытаў мне толькі што напісаную ім па-беларуску казку – доўгую, поўную фантазіі, цудоўную. Гэта прыгожы талент. Польскія вершы яго слабыя, але беларускія, на мой погляд, выдатныя. Трэба было б усімі сіламі заахвоваць яго да працы ў гэтым кірунку*¹³, – піша яна ў ліце да Я. Карловіча (ад 22 лютага 1888 г.)¹⁴. У адным з публіцыстычных артыкулаў пісьменніца тэрэтычна завяршае гэтую думку: *Маладыя таленты, якія ўзнікаюць, настолькі будуць цэнныя і карысныя, наколькі трапна адпавядаюць поклічу свайго часу*¹⁵. Істотнымі ўяўляюцца развагі польскага даследчыка С. Пігоня адносна надзвычайнай важнасці ў гісторыі польскай літаратуры знакамітага твора “Хам” Э. Ажэшкі, унікальная значнасць якога заключана ў звароце да вобраза селяніна як мастацкай з’явы. Літаратуразнаўца адзначае, што вартасць твора *не вычэрпваецца яго самабытнай адзінкавай каштоўнасцю і залежыць таксама ад моманту з’яўлення і ад функцыі, што яму выпадае ў ланцугу духоўнай культуры, які развіваецца*¹⁶.

Услед за польскімі калегамі дальнабачныя беларускія даследчыкі ўважліва ставяцца да падобных з’яў у гісторыі сваёй культуры, мастацтва. Падобныя думкі ў дачыненні да асобных твораў з іх прыватнымі эстэтычнымі якасцямі развівае і М. Тычына, калі гаворыць, што *мастацкасць таго ці іншага вобраза або малюнка вызначалася іх месцам у агульнай сістэме твора, які, у сваю чаргу, існаваў у пэўным літаратурным кантэксце, на пэўным гістарычным фоне*¹⁷. Справа ў тым, што *стварэнне літаратурных тэкстаў на ўзор заходнееўрапейскага прыгожага пісьменства было неактуальным для Беларусі, для краю, які не меў дзяржаўнасці, над якім вісела пагроза поўнае асіміляцыі*¹⁸, – адзначае М. Хаўстовіч. Такім чынам, іншамоўная літаратура Беларусі, у прыватнасці польскамоўная плынь, уяўляе цікавасць найперш як праява адметнага тыпу ментальнасці,

¹³ Пераклад гэтай і іншых цытат з польскай мовы належыць аўтару артыкула – *Н.Б.*

¹⁴ E. Orzeszkowa, *Listy zebrane do Jana* [Online], http://pl.wikisource.org/wiki/Listy_Orzeszkowej_do_Jana_Kar%C5%82owicza. Dostęp: 23.09.2014.

¹⁵ E. Orzeszkowa, *Kilka uwag nad powieścią* [Online], http://pl.wikisource.org/wiki/Kilka_uwag_nad_powie%C5%9Bci%C4%85. Dostęp: 1.09.2013.

¹⁶ St. Pięgoń, *Na drogach kultury ludowej: rozprawy i studia*, Warszawa 1974, s. 249.

¹⁷ М. Тычына, *Аляксандр Пушкін і Якуб Колас*, Мінск 1999, с. 127.

¹⁸ М. Хаўстовіч, *Шляхамі да беларускасці: нарысы, артыкулы, эсэ*, Warszawa 2010, с. 11.

сфарміраванага на тэрыторыі прасторавага і духоўнага памежжа ва ўмовах нацыянальнага станаўлення.

Зроблены агляд метадалогіі айчынных літаратуразнаўчых даследаванняў у галіне кампаратывістыкі дазваляе вылучыць шэраг прынцыпаў, якія будуць садзейнічаць аб'ектыўнасці аналізу. Гэта разгляд мастацкай з'явы ў дзяржанчым ахопе – з асэнсаваннем працягласці беларуска-польскіх літаратурных узаемасувязей, актуалізацыя твора ў айчыннай навуковай і культурнай прасторы пад увагай часу і абставінаў “вяртання”, адэкватная ацэнка ўнікальнасці і значнасці мастацкага тэксту з улікам перыяду яго ўзнікнення ў канкрэтным хранатопе. Найменне “польскамоўная літаратура Беларусі” выступае найбольш нейтральным і адпаведна правамерным у абставінах даследавання, якія не патрабуюць абавязковай дыферэнцыяцыі на “беларускае” і “гетэрагеннае”. Калі ў дачыненні да этапу XVI–XVIII стагоддзяў можна гаварыць пра існаванне агульнай літаратуры народаў Рэчы Паспалітай, то ў дачыненні да XIX стагоддзя ў кожным выпадку даследчыцкая практыка патрабуе палярызацыі. У якасці прыярытэтнага паказчыку прыналежнасці да айчыннай культуры выступае наяўнасць у аўтара двухмоўных ці беларускамоўных твораў. У XX стагоддзі разам са станаўленнем незалежных беларускай і польскай дзяржаў і канчатковым афармленнем іх літаратур як самастойных эстэтычных сістэм змяняецца крытэрыі нацыянальнага размежавання. Паступова ім становіцца наяўнасць нацыянальнай ідэі: польскамоўныя аўтары, якія выяўляюць мастацкі вобраз Беларусі, разглядаюцца ў межах польскага літаратурнага працэсу, а іх творчасць успрымаецца як феномен не тэрытарыяльнага, а духоўнага памежжа.

STRESZCZENIE

BIAŁORUSKO-POLSKIE ZWIĄZKI LITERACKIE: ASPEKTY METODOLOGICZNE

W artykule omówiono aktualne problemy metodologii badania porównawczego, w szczególności analizy porównawczo-typologicznej literatury białoruskiej i literatury polskiej oraz literatury polskojęzycznej na Białorusi. Dokonano analizy podejść metodologicznych, które zostały zaproponowane zarówno przez białoruskich badaczy, jak i pisarzy. Wskazano najbardziej efektywne podejścia i metody. Została rozpatrzona kwestia terminologii literaturoznawczej, w szczególności na-

zwy kierunków literatury polskojęzycznej na Białorusi, którą badacze łączą z literaturą białoruską. Stwierdzono, że obiektywizm badań zapewnią zasady analizy naukowej, w tym także historyczna zmienność kryteriów przynależności narodowej twórców.

Słowa kluczowe: metodologia, badania kontrastywne, literatura polskojęzyczna na Białorusi, kryterium przynależności narodowej.

S U M M A R Y

BELARUSIAN-POLISH LITERARY RELATIONSHIP: METHODOLOGICAL ASPECTS

The article discusses current problems in the methodology of contrastive analysis, and in particular comparative-typological analysis of Belarusian and Polish literature and Polish speaking literature in Belarus. Methodological approaches proposed by Belarusian scholars and writers are analyzed and the most effective methods and techniques are suggested. The question of literary terminology used to name Polish speaking literary directions is also considered. The objectivity of the analysis cooperates with a variety of scientific rules and approaches, and the historical variability of criteria of national belonging of people and literary art.

Key words: methodology, comparative studies, Polish speaking literature in Belarus, criterion of national belonging.